

स्वयंसेवी संस्थामार्फत आदिवासी कुटुंबाच्या
आर्थिक विकासासाठी एकात्मिक विकास
कार्यक्रम-
जनउत्कर्ष कार्यक्रम

महाराष्ट्र शासन
आदिवासी विकास विभाग,
शासन निर्णय क्रमांक : कृषिवि-२००३/प्र.क्र.८५/का.९
मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२.
दिनांक : १७ ऑगस्ट २००४

- वाचा :** १) आयुक्त, आदिवासी विकास, नाशिक यांचे क्रमांक वाडी-२००३/ प्र.क्र.३२/
का.५(१), दिनांक २०.६.२००३ चे पत्र.
२) शासन निर्णय, आदिवासी विकास विभाग क्रमांक : कृषिवि- २००३/
प्र.क्र.८५/ का.९, दिनांक ३.१०.२००३
३) शासन निर्णय, आदिवासी विकास विभाग, क्र.: कृषिवि-२००३/प्र.क्र.८५/
का.९, दिनांक १०.१०.२००३

प्रस्तावना :- महाराष्ट्र शासनाचा सन २००३-२००४ या वर्षाचा अर्थसंकल्प विधानसभेत
सादर करतांना मा.मंत्री, वित्त यांनी दिनांक २० मार्च, २००३ रोजी जे भाषण केले त्या
भाषणामध्ये या विभागाशी संबंधित असलेला मुद्दा खालील प्रमाणे आहे:-

" आदिवासी कल्याणासाठी शासनाने वर नमूद केलेल्या विविध योजना हाती घेऊन
या क्षेत्रात विकासाच्या दृष्टीने अधिक ठोस कार्यवाही करण्याचा आमचा मानस आहे.
नंदुरबार, धुळे, ठाणे, अमरावती, नाशिक, गडचिरोली, गोदिया, चंद्रपूर, रायगड, पुणे,
अहमदनगर व नागपूर या प्रत्येक जिल्ह्यातील १००० कुटुंबांसाठी एकात्मिक आदिवासी
विकास प्रकल्प तयार करण्याचे प्रस्तावित आहे. या कार्यक्रमांमध्ये अल्पभूधारक व
सीमांतिक शेतकऱ्यांकरिता फलोत्पादन, सामाजिक वनीकरण, ज्यांच्याकडे पशुधन आहे
अशा अल्पभूधारक शेतकऱ्यांकरिता पशू विकास केंद्रे, पशू चिकित्सालये, चारा विकास
कार्यक्रम व शेत मजुरांसाठी इतर सहाय्यकारी योजनेकरिता मदत देणे. सार्वजनिक
आरोग्य आणि स्त्रियांचे सक्षमीकरण इत्यादी घटकांचा समावेश असेल. हा एकात्मिक
प्रकल्प ५ वर्षांकरिता एकूण १२००० कुटुंबांसाठी राहिल व याकरिता रुपये १४४ कोटी खर्च
अपेक्षित आहे. बायफ विकास अनुसंधान प्रतिष्ठान, पुणे संस्थेशी संलग्न असणाऱ्या
महाराष्ट्र इन्स्टिट्यूट ऑफ टेक्नॉलॉजी ट्रान्सफर फॉर रुरल एरियाज, नाशिक ही संस्था
वाडी कार्यक्रम ज्याप्रमाणे राबवित आहे, त्याच धर्तीवर सदर कार्यक्रम नामांकित स्वयंसेवी
संस्थामार्फत राबविण्यात येईल. या प्रयोजनार्थ रुपये २०.०० कोटी एवढा निधी राखून
ठेवण्यात आलेला आहे." या मुद्द्यास अनुसरून आदिवासींचा एकात्मिक विकास व्हावा

म्हणून आदिवासी उपयोजना क्षेत्रातील अहमदनगर, अमरावती, धुळे, चंद्रपुर, गडचिरोली, गोदिया, पुणे, नाशिक, नंदुरबार, ठाणे, रायगड, नांदेड, यवतमाळ, जळगांव व नागपुर या १५ जिल्ह्यातील ५१ तालुक्यामध्ये वाडी कार्यक्रम, (फळबाग कार्यक्रम) सुधारित शेती, शेतमजूर व भूमिहीन कुटुंबाचा आर्थिक विकास, आरोग्य व पोषण, आश्रमशाळा प्रशिक्षण व प्रात्यक्षिक केंद्र इत्यादिसाठी घटक कार्यक्रम ५२,५०० इतक्या आदिवासी कुटुंबाकरिता बायफ विकास अनुसंधान प्रतिष्ठान, पुणे या संस्थेशी संलग्न असलेली महाराष्ट्र इन्स्टिट्यूट ऑफ टेक्नॉलॉजी ट्रान्सफर फॉर रुरल एरियाज, नाशिक या स्वयंसेवी संस्थेमार्फत ५ वर्षात रुपये १४४.४९ कोटीचा प्रकल्प राबविण्याचा प्रस्ताव शासनाच्या विचाराधीन होता.

शासन निर्णय :- आदिवासींचा एकात्मिक विकास व्हावा म्हणून आदिवासी उपयोजना क्षेत्रातील अहमदनगर, अमरावती, धुळे, चंद्रपुर, गडचिरोली, गोदिया, पुणे, नाशिक, नंदुरबार, ठाणे, रायगड, नांदेड, यवतमाळ, जळगांव व नागपुर या १५ जिल्ह्यातील ५१ तालुक्यामध्ये वाडी कार्यक्रम (फळबाग कार्यक्रम) व सुधारित शेती, शेतमजूर व भूमिहीन कुटुंबाचा आर्थिक विकास, आरोग्य व पोषण, आश्रमशाळा प्रशिक्षण व प्रात्यक्षिक केंद्र इ. घटक कार्यक्रम ५२,५०० आदिवासी कुटुंबाकरिता बायफ विकास अनुसंधान प्रतिष्ठान, पुणे या संस्थेशी संलग्न असलेली महाराष्ट्र इन्स्टिट्यूट ऑफ टेक्नॉलॉजी ट्रान्सफर फॉर रुरल एरियाज, नाशिक या स्वयंसेवी संस्थेमार्फत ५ वर्षात रुपये १४४.४९ कोटीचा प्रकल्प राबविणाचा निर्णय शासनाने घेतलेला आहे.

२. या कार्यक्रमाकरिता जी रक्कम उपलब्ध केली जाईल ती आयुक्त, आदिवासी विकास, नाशिक यांच्या अधिनस्त ठेवण्यात येईल. योजनेच्या अटी व शर्ती, या कार्यक्रमाची आखणी, योजनेचे लाभ क्षेत्र, लाभार्थ्यांची निवड, निधी वितरणाची व्यवस्था इ. माहिती परिशिष्ट - अ मध्ये नमूद केलेली आहे. सदरहू कार्यक्रमाचे संनियंत्रण परिशिष्ट-अ मध्ये नमूद केलेल्या अटी व शर्तीनुसार करण्याची जबाबदारी आयुक्त, आदिवासी विकास, नाशिक यांची राहिल. हा कार्यक्रम ज्या जिल्ह्यामध्ये राबविण्यात येणार आहे त्याचा तपशिल **परिशिष्ट-ब** मध्ये, दर्शविला आहे. ५ वर्षात जो खर्च होणार आहे त्याची माहिती व कार्यक्रम अंमलबजावणीसाठी बायफ विकास अनुसंधान प्रतिष्ठान, पुणे या संस्थेकडून जो खर्च होणार आहे त्याची माहिती **परिशिष्ट "क"** मध्ये दर्शविली आहे.

३. या कार्यक्रमाचा आढावा दर सहा महिन्यांनी प्रधान सचिव, आदिवासी विकास यांच्या अध्यक्षतेखालील समिती घेईल. सदरहू समिती राज्यस्तरीय सुकाणू समिती म्हणून ओळखली जाईल.

राज्यस्तरीय सुकाणू समिती

अ.क्र.	सदस्य	पदनाम
१	प्रधान सचिव, आदिवासी विकास विभाग	अध्यक्ष.
२	प्रधान सचिव, कृषि विभाग	सदस्य
३	प्रधान सचिव, ग्रामविकास विभाग	सदस्य
४	प्रधान सचिव, सार्वजनिक आरोग्य विभाग.	सदस्य
५	प्रधानसचिव, ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग (सामाजिक वनीकरण)	सदस्य
६	प्रधान सचिव, पशुसंवर्धन, दुग्धविकास व मत्स्यव्यवसाय.	सदस्य
७	आयुक्त, आदिवासी विकास, नाशिक.	सदस्य सचिव
८	प्रतिनिधी, बायफ संस्था.	सदस्य
९	मुख्य कार्यक्रम समन्वयक, महाराष्ट्र इन्स्टिट्यूट ऑफ टेक्नॉलॉजी ट्रान्सफर फॉर रुरल एरियाज, बायफ मित्र भवन, नाशिक	सदस्य
१०	प्रकल्प समन्वयक, महाराष्ट्र इन्स्टिट्यूट ऑफ टेक्नॉलॉजी ट्रान्सफर फॉर रुरल एरियाज, बायफ मित्र भवन, नाशिक	सदस्य

सदरहू कार्यक्रमाचा आढावा दर तीन महिन्यांनी आयुक्त, आदिवासी विकास, यांच्या अध्यक्षतेखालील समिती घेईल. ही समिती प्रकल्प समन्वयन समिती म्हणून ओळखली जाईल.

अ.क्र.	सदस्य	पदनाम
१	आयुक्त, आदिवासी विकास, नाशिक.	अध्यक्ष
२	अपर आयुक्त, आदिवासी विकास, (संबंधित)	सदस्य सचिव
३	प्रकल्प अधिकारी, एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प(संबंधित प्रकल्प)	सदस्य
४	प्रकल्प संचालक, जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणा, (संबंधित जिल्हा)	सदस्य
५	जिल्हा फळबाग विकास अधिकारी (संबंधित जिल्हा)	सदस्य
६	उप संचालक, आरोग्य (संबंधित विभाग)	सदस्य
७	सह संचालक, सामाजिक वनीकरण, (संबंधित जिल्हा)	सदस्य
८	प्रादेशिक पशुसंवर्धन सह संचालक, (संबंधित विभाग).	सदस्य
९	विभागीय कृषी सह संचालक, (संबंधित जिल्हा)	सदस्य
१०	बायफ संस्थेचे प्रतिनिधी	सदस्य
११	प्रकल्प समन्वयक, महाराष्ट्र इन्स्टिट्यूट ऑफ टेक्नॉलॉजी ट्रान्सफर फॉर रुरल एरियाज, बायफ मित्र भवन, नाशिक	सदस्य.

४. सदरहू कार्यक्रमाकरिता पुढील वर्षामध्ये नमूद केल्यानुसार रक्कम उपलब्ध केली जाईल.

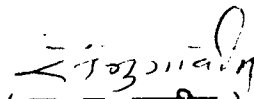
वर्ष	अदा करावयाची रक्कम (रुपयात)
२००३-२००४	८५,०००,०००
२००४-२००५	४९६,५९९,०००
२००५-२००६	३८०,८२९,०००
२००६-२००७	२७२,४३६,०००
२००७-२००८	२९०,९५९,०००
एकूण.	९,४४४,९९९,०००

५. या कार्यक्रमावरील खर्च "मागणी क्रमांक : टि-४, २२२५, अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, व इतर मागासवर्गीयांचे कल्याण- पंचवार्षिक योजनांतर्गत योजना-जनजाती क्षेत्र उपयोजना -०२- अनुसूचित जमातीचे कल्याण -१०२- आर्थिक विकास-(०९) आदिवासी विकासाची एकात्मिक योजना- स्वयंसेवी संस्थामार्फत आदिवासी कुटुंबाच्या आर्थिक विकासासाठी विविध योजना राबविणे (०९) (०९) राज्य योजनांतर्गत योजना (२२२५-३४४-९) दत्तमत या शिर्षाखाली खर्ची टाकण्यात यावा.

६. सदरहू योजना राबविताना जो कालावधी निश्चित केला आहे त्या कालावधी नुसार प्रत्यक्ष काम व केलेला खर्च याची पडताळणी आदिवासी विकास विभाग सक्षम प्राधिकार्यामार्फत करून घेईल.

७. सदरहू शासन निर्णय वित्त विभागाच्या अनौपचारिक संदर्भ क्र. १३५/०४/व्यय-१४, दि.२८/१/२००४ अन्वये त्यांच्या सहमतीने निर्गमित करण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(स. नु. गावीत)
उप सचिव

प्रति,

आयुक्त, आदिवासी विकास, नाशिक.

अपर आयुक्त, आदिवासी विकास, ठाणे/नाशिक/अमरावती/नागपुर.

सर्व प्रकल्प अधिकारी, एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प.

प्रधान सचिव, कृषि व पदुम विभाग (कृषि/पदुम), मंत्रालय, मुंबई-३२.

अपर मुख्य सचिव, सार्वजनिक आरोग्य विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२.

प्रधान सचिव, ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग (ग्रामविकास/सामाजिक वनीकरण),
मंत्रालय, मुंबई-३२.

महालेखापाल (लेखा परिक्षा) (लेखा व अनुज्ञयेता), महाराष्ट्र-१/२, मुंबई/नागपुर
मुख्य लेखा परिक्षक, स्थानिक लेखा, कोकण भवन, नवी मुंबई-४०० ६१४.

जिल्हा कोषागार अधिकारी,

अहमदनगर, अमरावती, धुळे, चंद्रपुर, गडचिरोली, गोदिया, पुणे, नाशिक,
नंदुरबार, ठाणे, रायगड, नांदेड, यवतमाळ, जळगांव, नागपुर.

लेखा व कोषागार संचालनालय, संगणक शाखा, नविन प्रशासकीय भवन, मुंबई-३२.

सचिव, बायफ संस्था, बायफ मित्र भवन, बोधले नगरच्या मागे, नाशिक-पुणे महामार्ग,
नाशिक.

मुख्य कार्यक्रम समन्वयक, महाराष्ट्र इन्स्टिट्यूट ऑफ टेक्नॉलॉजी ट्रान्सफर फॉर रुरल
एरियाज, बायफ मित्र भवन, बोधले नगरच्या मागे, नाशिक-पुणे महामार्ग, नाशिक.

प्रकल्प संचालक, जिल्हा ग्रामिण विकास यंत्रणा,

अहमदनगर, अमरावती, धुळे, चंद्रपुर, गडचिरोली, गोदिया, पुणे, नाशिक,
नंदुरबार, ठाणे, रायगड, नांदेड, यवतमाळ, जळगांव, नागपुर.

उप संचालक आरोग्य विभाग (सर्व विभाग).

सह संचालक, सामाजिक वनीकरण,

अहमदनगर, अमरावती, धुळे, चंद्रपुर, गडचिरोली, गोदिया, पुणे, नाशिक,
नंदुरबार, ठाणे, रायगड, नांदेड, यवतमाळ, जळगांव, नागपुर.

प्रादेशिक सहसंचालक, पशुसंवर्धन,

अहमदनगर, अमरावती, धुळे, चंद्रपुर, गडचिरोली, गोदिया, पुणे, नाशिक,
नंदुरबार, ठाणे, रायगड, नांदेड, यवतमाळ, जळगांव व नागपुर.

विभागीय कृषि सह संचालक,

अहमदनगर, अमरावती, धुळे, चंद्रपुर, गडचिरोली, गोदिया, पुणे, नाशिक,
नंदुरबार, ठाणे, रायगड, नांदेड, यवतमाळ, जळगांव व नागपुर.

सह संचालक, कृषि, नाशिक.

वित्त विभाग (अर्थसंकल्प-१७/व्यय-१४), मंत्रालय, मुंबई-३२.

कार्यासन क्रमांक (६/७), आदिवासी विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२.

निवड नस्ती (का.९), आदिवासी विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२.

परिशिष्ट-अ

योजनेच्या अटी, शर्ती, योजनेचे लाभक्षेत्र, लाभार्थ्याची निवड व निधी वितरणाची व्यवस्था

(शासन निर्णय क्रमांक कृषिवि-२००३/प्र.क्र.८५/का.९ दिनांक १७ऑगस्ट २००४)

अ.क्र.	ग्राम	तपशिल
१	योजनेचे नाव	स्वयंसेवी संस्थामार्फत आदिवासी कुटुंबाच्या आर्थिक विकासासाठी एकात्मिक विकास प्रकल्पांतर्गत विविध योजना राबविणे.
२	योजनेचे उद्दिष्ट	१) नंदुरबार, धुळे, ठाणे, अमरावती, नाशिक, गडचिरोली, गोंदिया, चंद्रपूर, रायगड, पुणे, अहमदनगर, नांदेड, यवतमाळ, नागपूर व जळगाव या जिल्ह्यातील ५२५०० कुटुंबांसाठी एकात्मिक विकास प्रकल्पांतर्गत विविध योजना राबविणे. २) अल्पभूधारक व सीमांतिक शेतक-यांकरिता फलोत्पादन, सामाजिक वनीकरण, ज्यांच्याकडे पशुधन आहे अशा अल्पभूधारक शेतक-यांकरिता पशु विकास केंद्रे, पशु चिकित्सालये, चारा विकास कार्यक्रम व शेत मजुरांसाठी इतर सहाय्यकारी योजनेकरिता मदत देणे.
३	कार्यक्रमाचे घटक	(अ) वाडी कार्यक्रम (फळबाग) व सुधारीत शेती भरवशाच्या उत्पन्नाकरीता आंबा, काजू, आवळा, चिच, पेरू, फणस, लिंबू, संत्रे अजीर इत्यादीची जमीनीचा पोत व हवामानानुसार निवड व १ एकरात लागवड व त्याची देखभाल, निगा, पाठपुरावा व मार्गदर्शनाकरीता गटांच्या माध्यमातून सहाय्य तसेच जे सामुदायीक क्षेत्र असेल त्या क्षेत्रांवर गावास उपयुक्त असणा-या झाडांची म्हणजेच मोह, हिरडा, चारोली, करंज, बिब्बा यासारख्या उपयुक्त झाडांची लागवड व वाढ भुमीहीन गटांद्वारे करण्यात येईल. कार्यक्रम क्षेत्रात उपलब्ध असणा-या व कार्यक्रमाद्वारे नविन तयार होणा-या कृषी, फळे व दुध यासारख्या उत्पादनांच्या खरेदी सॅकलन प्रक्रीया व विक्री करीता सहकारी संस्थांच्या स्थापनेसाठी सहाय्य. (ब) शेतमजूर व भुमिहीन कुटुंबाचा आर्थिक विकास- शेतमजूर भुमीहीन कुटुंबांना परीसरातील गरज व त्यांच्या निवडीच्या व्यवसायाकरीता जशा गवंडीकाम, सुतारकाम, आळंबी उत्पादन, पिटाची गिरणी, कांडण यंत्र शिवणकाम, मधमाशा पालन, रोपवाटीका यासारख्या व्यवसायांसाठी प्रशिक्षण व अर्थसहाय्य.

(क) पाणलोट क्षेत्र विकास-

प्रत्येक प्रकल्प क्षेत्रावर पाणलोट विकास कार्यक्रम प्रकल्प राबविणा-या संस्थेच्या मार्गदर्शनाअन्वये गावकरी राबवितील त्याद्वारे परिसरातील जमिनीतील ओलाव्यात वाढ होवून कृषी उत्पादनात व पिण्याच्या पाण्याच्या पुरवठ्यात वाढ दिसून येईल. शेततळे, नालाबांध, शेतबांध, अन्नसाठवण चर, कच्चे व पक्के बांध, ठिबक सिंचनाद्वारे भाजीपाला उत्पादनाकरीता बादली (बकेट) पिंप (ड्रम) सिंचन उपकरणाचा व पाणी उचलण्याकरीता पायपंपाचा पुरवठा व वापराकरीता प्रोत्साहन.

भरपशाच्या उत्पन्नाकरीता जमिनीची धूप रोखण्यासाठी व शेतात अधिक ओलावा दीर्घकाळ टिकण्याकरीता मृद व जल संधारण कार्यक्रम जसे समतल चर शेततळे बांधबांदिस्ती इत्यादी.

(ड) कुटुंब गट उभारणी चळवळ-

दुर्गम व संवेदनशील अधिकसित गावातील कुटुंबातील प्रामुख्याने महिलांच्या स्वयंसहाय्यता गटाची उभारणी व सबलीकरण. सदस्यांच्या गट उभारणी व अर्थार्जन व्यवसायासाठी आवश्यक असलेले प्रशिक्षण अर्थसहाय्य उपलब्ध करून देणे. जसे गांडूळम्रत निर्मिती, आळींबी निर्मिती फळझाडांची कलमे तयार करणे. शिथळकाम, मधुमक्षिका, रोपवाटीका, धान्य गिरणी, दुधाळ जनावरांची देखभाल, खडू निर्मिती, विक्री दुकान इत्यादी.

(इ) पशुसंवर्धन व दुग्ध व्यवसाय-

मोठ्या प्रमाणावर चैरण उपलब्ध असलेल्या गावामध्ये संकरीत गोपैदास, रोगप्रतिबंधन आणि कालवडीचे संगोपनाकरीता सहाय्य २० केंद्राद्वारे पशुधन विकास कार्यक्रमास आणि अत्यल्प भूमीधारकांच्या व भूमीहीनांच्या अर्थार्जन कार्यक्रमास चालना, कार्यक्रमातील सर्व सेवा घरोघरी. गावोगावी प्रशिक्षित तंत्रज्ञानाद्वारे उपलब्ध, प्रत्येक १००० कुटुंबासाठी एक केंद्र प्रमाणे २० केंद्रांची स्थापना.

(फ) आरोग्य व पोषण-

अति दुर्गम गावातील कुटुंबातील कुपोषण कमी करण्यासाठी विशेष कार्यक्रम घेण्यात आला आहे पाड्यातील एक उत्साही व साक्षर महिला / पुरुष व्यक्तीस सधन प्रशिक्षण देऊन त्यांचे सहकार्याने आरोग्यवाढीसाठी माता व बाल संगोपन कार्यक्रमाची आखणी केली आहे. त्याद्वारे स्वच्छ पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोत व साठवणीत वाढ.

सुरक्षित प्रसूतीकरीता दाई प्रशिक्षण, रोग प्रतिबंधानासाठी वक्तशीर लसीकरणासाठी प्रोत्साहन, स्वच्छ कोरडे घर व न्हाणी घराकरीता आणि परसदारी भाजीपाला उत्पादनाकरीता प्रोत्साहन व सहाय्य, बालमृत्यू व कृपोषित मातांचे प्रमाण कमी करण्यासाठी योग्य आहारासंबंधी प्रात्यक्षिकाद्वारे जागृती, गावपातळीवर गावक-यांना बालक मेळावा आणि महिला रोग निदान व उपचार मेळाव्यांद्वारे जनजागृती, ग्राम आरोग्य सेविका / सेवक द्वारे सर्वसाधारण व किरकोळ विकारांसाठी आयुर्वेदीय उपचार आणि गंभीर आजारांच्या उपचारासाठी आजारी व्यक्तीस प्राथमिक उपचार केंद्रावर नेण्याकरीता गटांद्वारे सहाय्य.

(ग) आश्रमशाळा प्रशिक्षण व प्रात्यक्षिक केंद्र-

आश्रमशाळा प्रशिक्षण व प्रात्यक्षिक केंद्रे प्रकल्प कार्यक्षेत्रातील माध्यमिक निवासी आश्रमशाळांच्या जागेचा व उपलब्ध इमारतींचा वापर शाळेतील ८ वी पुढील आजी व माजी विद्यार्थ्यांना तसेच सभोवतालच्या गावातील महिला व पुरुष लाभधारकांकरीता प्रशिक्षण व प्रात्यक्षिक केंद्र म्हणून विकसीत करण्यात येणार आहे. सदर केंद्रावर रोपवाटीका निगा, कलम बनविणे भाजीपाला उत्पादन, गांडुळग्रत निर्मिती, बादली व पंपाच्या वापराने विद्यक संचाचा वापर, हातपंपाची दुरुस्ती, फळवण लागवड व निगा, महिला गट उभारणी व सबलीकरण वापर प्रात्यक्षिक व प्रशिक्षण प्रकल्प अधिका-यांद्वारे देण्यात येऊन आश्रमशाळा या विकासाचे केंद्र म्हणून पुढे येणार आहेत.

(ह) पर्यावरण रक्षण व लोकजागरण :- आदिवासी क्षेत्रातील पारंपारिक राब पध्दतीचा वापर थांबविण्यासाठी प्रत्येक केंद्रावर ५ एकरात इतर शास्त्रीय पध्दतीने भात व नागली रोपांची रोपवाटीका तयार करून प्रात्यक्षिक देण्यात येतील.

(ज) आहार सुरक्षितता वाढ कार्यक्रम :-

मूळ धान्य पिकांच्या वाढीसाठी मार्गदर्शन, पाण्याच्या उपलब्धतेत वाढ, सुधारीत बियाण्यांचा पुरवठा व सेन्ट्रीय खत निर्मितीसाठी सहाय्य, आंतर पिके व मिश्र पिके घेण्याकरीता मार्गदर्शन व सहाय्य, आधुनिक शेती व्यवस्थापनाचा वापर करून व पाण्याच्या सिंचनाच्या उपलब्धतेत वाढ करून खरीप व रब्बी पिकांच्या उत्पन्नात वाढ.

३	याजनच लाभक्षेत्र	सदरहू कार्यक्रम नंदुरबार, धुळे, ठाणे, अमरावती, नाशिक, गडचिरोली, गोंदिया, चंद्रपूर, रायगड, पुणे, अहमदनगर, नांदेड, ययतमाळ, नागपूर व जळगाव या १५ जिल्ह्यातील ५२५०० कुटुंबे.
---	------------------	--

५	लाभार्थ्यांच्या निवडीचे निकष	<p>१) अतिदुर्गम व संवेदनशील अविकसित गावातील लाभार्थी कुटुंबाच्या - अनुसूचित जमातीतील - ५ एकर (दोन हेक्टर) पर्यंत स्वतःच्या नावावर अगर वडीलोपार्जित जमीनीत मालकी हक्क असलेले भूमीधारक (वाडी कार्यक्रमासाठी)</p> <p>२) किमान ८० टक्के लाभार्थी हे दारिद्र्य रेषेव्यालील भूमीधारक, भूमिहीन व शेतमजूर असतील.</p> <p>३) लाभार्थ्यांची निवड गावकरी व संबंधीत प्रकल्प अधिकारी यांच्या सहकार्याने सदरहू स्वयंसेवी संस्था, करील.</p>
६	निधी वितरण	<p>या योजनेंतर्गत खालील टप्प्यात निधी उपलब्ध करून देण्यात यावा :-</p> <p>१) सदर निधी आयुक्त, आदिवासी विकास, नाशिक यांचेद्वारे प्रकल्प राबविणा-या संस्थेस वितरीत करण्यात यावा.</p> <p>२) मंजूर करण्यात आलेल्या निधीपैकी ६० टक्के निधी खर्च झाल्यानंतर व झालेल्या खर्चाचे विवरण व उपयोगिता प्रमाणपत्र प्रकल्प राबविणा-या संस्थेने आयुक्त, आदिवासी विकास, नाशिक यांना सादर करून सदर खर्चाच्या मान्यतेनंतर त्या वर्षातील उर्वरित निधीचे वितरण करण्यात यावे.</p> <p>३) झालेल्या खर्चाचे लेखापरिक्षण करण्यात येऊन त्याचा दाखला प्रकल्प राबविणा-या संस्थेने सादर करणे बंधनकारक राहील.</p> <p>४) दर २ महिन्यांनी खर्चाचे व भौतिक साध्य लाभार्थी यांच्या संख्येसहीत प्रगती अहवाल आयुक्त, आदिवासी विकास यांना सादर करावा.</p> <p>५) प्रकल्पांच्या कृती वेळापत्रकानुसार अपेक्षित काम, झालेले प्रत्यक्ष काम व केलेला खर्च याची पडताळणी आदिवासी विकास विभागाने सक्षम अधिका-यांद्वारे दरवर्षी करून घ्यावी व त्याचे प्रमाणपत्र जोडावे.</p>
७	योजनेच्या अटी व शर्ती	<p><u>अ- लाभार्थ्यांची निवड</u></p> <p>१) प्रारंभिक चर्चेनंतर इच्छुक असलेल्या गावकऱ्यांना वाडीद्वारे परितर्कन घडत असलेल्या आदिवासी भागात अभ्यास दौऱ्याकरिता पाठविल्यात येईल. यात सहभागी झालेले शेतकरी इतरांना ही माहिती देऊन त्यांच्या भागातील लाभार्थ्यांची निवड करतील व याची माहिती गावकरीच ग्रामसभेत सर्वांना देतील.</p> <p>२. लाभधारक हा अनुसूचित जमातीतील भूमिधारक व त्या गावातील रहिवासी असावा.</p> <p>३. योजनेचा लाभ घेतल्यानंतर फळबाग लागवड असलेली जमीन विकत घेता येणार नसल्याचे संमतीपत्र लाभार्थ्याने देणे आवश्यक आहे.</p>

४. गावकरी लाभार्थ्यांची निवड संबंधित प्रकल्प अधिकारी व मित्र संस्था यांच्या मार्गदर्शनाप्रमाणे करावी.

ब - इतर अटी

१. प्रत्येक लाभधारकांची सध्याची जमीन वापरण्याच्या पध्दतीबाबतची माहिती (Land use pattern) संकलित करावी व त्यावरून अनुकूलतम जमीन वापरण्याची पध्दत (Optimum Land use pattern) ठरविण्यात यावी.

योजनेचा लाभ दिल्यानंतर योजनेच्या मध्यावधी टप्प्यावर व प्रकल्प कार्यक्रम संपल्यानंतर उत्पन्नात वाढ होऊन लाभार्थी दारिद्र्य रेषेच्या वर जाणे आवश्यक आहे. उत्पन्नात झालेल्या वाढीची तुलना करता यावी म्हणून लाभार्थ्यांच्या वार्षिक उत्पन्नाची माहिती कार्यक्रम राबविण्याच्या सुरुवातीस ठेवावी याकरिता संस्थेने बँच मार्क सर्व्हे करावा.

२. भूमिहीन आदिवासी कुटूंबाचा सध्याचा व्यवसाय व त्यांच्या उत्पन्नाचा स्रोत याची माहिती ठेवावी व त्यांच्याकरिता नियोजित कौशल्य विकास व व्यवसाय व त्यातून उपलब्ध होणारे उत्पन्न याचे नियोजन करून आराखडा तयार करावा.

३. शासनाच्या विविध विभागाकडून राबविण्यात येणाऱ्या इतर योजनांचा लाभ देण्यासाठी आवश्यक तो सविस्तर आराखडा तयार करण्यात यावा. जेणेकरून जनउत्कर्ष कार्यक्रम परिणामकारकरित्या राबविला जाऊन त्यामधून अपेक्षित व आवश्यक Synergy व परिणाम दिसून येईल.

४. लाभार्थी कुटूंबांना बँका व इतर वित्तीय संस्थांकडून जे कर्ज घ्यावयाचे आहे त्याची कुटूंबनिहाय योजना आखावी. (Credit plan)

५. ययतमाल, गडचिरोली, ठाणे आणि रायगड जिल्ह्यातील आदिम जमातींच्या गावांचा समावेश प्रकल्पामध्ये करावा.

६. प्रकल्प क्षेत्र आणि त्यामध्ये घ्यावयाची गावे आदिवासी विकास विभाग, मंत्रालय, व आयुक्त, आदिवासी विकास, नाशिक यांच्याशी विचारविनिमय केल्यानंतर निश्चित करावीत.

७. सदरहू कार्यक्रम ५ वर्षांत राबवावयाचा असल्याने त्या कालावधीत लाभार्थ्यांच्या उत्पन्नात खालील प्रमाणे वाढ होणे अपेक्षित आहे.

बाध	प्रथम वर्ष	द्वितीय वर्ष	तृतीय वर्ष	चौथ वर्ष	पाचवें वर्ष
प्रकल्पाअंतर्गत कामाची मजुरी / फळवागा पासून उत्पन्न	३,१२०	४,१७४	१,३९०	--	८,३३०
मजुरीपाला लागवड व एकत्रित शेतीपासून उत्पन्न	८,३४६	१७,२०२	१७,७०२	१७,७०२	१७,७०२
एकूण	११,४६६	२१,८७६	१९,०८२	१७,७०२	२६,०३२

८	स्वर्चाचे उपयोगिता प्रमाणपत्र	आयुक्त. आदिवासी विकास. नाशिक हे प्रकल्प राबविणाऱ्या संस्थेकडून स्वर्चाचे विवरणपत्र तसेच उपयोगिता प्रमाणपत्र प्राप्त करून घेतील.
९	योजना हस्तांतरण कार्यक्रम	सदरह कार्यक्रम आदिवासी कुटुंबांनी एकत्र येऊन प्रकल्प राबविणाऱ्या व प्रकल्प पुरस्कृत करणाऱ्या संस्थेच्या तांत्रिक व आर्थिक सहकार्याने स्वतःसाठी राबवावयाचा आहे. प्रकल्पाची मालकी प्रथमपासून गटामध्ये बिंबवली जायी. प्रकल्प कालावधी संपल्यानंतर जे कार्यक्रम प्रकल्पाच्या कालावधीत राबविले गेले आहेत ते कार्यक्रम पुढे चालविण्याची जबाबदारी स्वयंसहाय्यीत गट व त्यांच्या मंडळांना आणि स्थानिक सहकारी संस्थांना प्रशिक्षण देऊन त्यांचे सबळीकरण केले जावे. या प्रकल्पासाठी जी सामुग्री खरेदी केलेली असेल ती संबंधित गटांकडे हस्तांतरीत करावी.
१०	न्या घटकांवर संस्थेने स्वर्च करवायाचा आहे त्या घटकांची माहिती अ-(वेतनेत्तर)	१) वाडी आणि सुधारित शेती. २) भूमिहीन कुटुंबांना सहाय्य. ३) स्त्रियांसाठी कार्यक्रम- गटांची रचना आणि सक्षमीकरण. ४) सामाजिक आरोग्य - दायी, ग्रामीण आरोग्य सेवक यांचे प्रशिक्षण, पिण्याच्या पाण्याच्या खानाकरिता पाडारतरीय सहाय्य, ग्रामीण प्रथमोपचार घटक. ५) कार्यक्षेत्रातील कार्यक्रम- सहभाग घेणाऱ्यांचे प्रशिक्षण आणि त्यांचे नियंत्रण आणि मूल्यमापन ६) सहभाग घेणाऱ्यांकरिता भेटीचा कार्यक्रम (प्रत्येकी रुपये २०००) ७) आश्रमशाळा - प्रशिक्षण वजा प्रात्यक्षिक केंद्र (प्रत्येक पाडयास एक)

- ८) पशुविकास केंद्र
- ९) जलसंधारण विकास ६००० प्रती हेक्टरी
- १०) सहकारी प्रक्रिया घटकांची स्थापना.
- ११) विहिरीचे मोलीकरण.
- १२) आकस्मिक खर्च.

ब-(वेतन खर्च, आवर्ती व अनावर्ती खर्च)	१) मध्यवर्ती कार्यालयाचे वेतन.	एकूण सदस्य संख्या-६
	२) विभागीय कार्यालयालयाचे वेतन.	एकूण सदस्य संख्या-३०
	३) जनउत्कर्ष केंद्र	एकूण केंद्र संख्या-४१
	४) मध्यवर्ती केंद्रावरील कर्मचारी	एकूण कर्मचारी संख्या -
	वर्ग	१४३
	५) अनावर्ती खर्च	
	६) आवर्ती खर्च	
	७) आर्थिक सल्ल्यासाठी लागणारा खर्च	

परिशिष्ट-ब

स्वयंसेवी संस्थामार्फत आदिवासी कुटुंबाच्या आर्थिक विकासासाठी जनउत्कर्ष कार्यक्रम ज्या जिल्हा-तालुक्यात राबवण्याचा आहे त्याची यादी व लाभधारक कुटुंबांची यादी

(शासन निर्णय क्रमांक कृषिवि-२००३/प्र.क्र.८५/का.९ दिनांक १७ ऑगस्ट, २००४)

अ.क्र.	जिल्हा	तालुका	लाभधारक कुटुंब संख्या
१	अहमदनगर	अकोले	२,१५०
२	अमरावती	धारणी	१,०००
		चिखलदरा	१,०००
३	धुळे	शिरपुर	१,१५०
		साक्री	१,१००
४	चंद्रपुर	राजुरा	१,०६०
		गोंडपिंपरी	१,०६०
		कोरपना	१,०६०
		जिवती	१,०६०
		चिमूर	१,०६०
		नागभिड	१,०६०
		सिंदेवाही	१,०६०
५	गडचिरोली	भामरागड	१,२००
		एटापल्ली	१,२००
		धानोरा	१,२००
		अहेरी	१,२००
		कुरम्रंडा	१,२००
		कोरची	१,२००
६	गोंदिया	देवरी	१,०५०
		सालेकसा	१,०५०
		अर्जून मोरगांव	१,०५०
७	पुणे	जुन्नर	१,१२५
		आंबेगांव	१,१२५
८	नाशिक	त्र्यंबक	१,०५०
		इगतपूरी	१,०५०

		सुरगाणा	१,०५०
९	नंदुरबार	अवकलकुवा	१,०६०
		धडगांव	१,०३०
		नवापूर	५४५
		तळोदा	५४५
१०	ठाणे	जव्हार	१,०२५
		शहापूर	१,०२५
		मुरबाड	१,०२५
		डहाणू	१,०२५
		पालघर	५२५
		तलासरी	५००
		विक्रमगड	१,०२५
११	रायगड	कर्जत	१,०७५
		पेण	१,०७५
१२	नांदेड	किनवट	१,०७५
		माहूर	१,०७५
१३	यवतमाळ	पांढरकवडा	१,०२५
		झरीजामणी	१,०२५
		मारेगांव	१,०२५
		कलंब	१,०२५
		राळगांव	१,०२५
		बाभुळगांव	१,०२५
१४	जळगांव	रावेर	७००
		यावल	६५०
		चोपडा	६५०
१५	नागपूर	रामटेक	१,१५०

परिशिष्ट "क"

**५ वर्षात ज्या घटक कार्यक्रमावर खर्च होणार आहे त्याची विगतवारी व कार्यक्रम
अंमलबजावणीसाठी होणाऱ्या खर्चाची माहिती**

(शासन निर्णय, आदिवासी विकास विभाग, क्रमांक : कृषिवि-२००३/प्र.क्र.८५/का.९ दिनांक :
१७ ऑगस्ट, २००४)

(रुपये लाखात)

अ.क्र.	कार्यक्रमाचे घटक	एकूण संख्या	पाच वर्षांचा खर्च
(अ)			
१	वाडी आणि सुधारित शेती	४०५०० वाडी कुटुंबे	५८८०.६०
२	भूमिहीन सहाय्य प्रति कुटुंब	१२,००० कुटुंबे	२४००.००
३	पाणलोट क्षेत्र विकास रुपये ६००० प्रति हेक्टर	१२२५० हेक्टर	७३५.००
४	महिला विकास व स्वयं सहाय्य गट उभारणी व बळकटीकरण	३००० गट	१६५.००
५	प्रशुधनविकास केंद्र (केंद्राचा अनावर्ती व आवर्ती खर्च व संकरीत कालवड-मृशीच्या गड्याच्या पोषणासाठी सहाय्य	१० केंद्र	१४.८०
६	सामाजिक आगम्य	५२५०० कुटुंबे	२७९२.२७
७	दर वर्षी २५०० प्रमाणे तीनवर्षे सहभागी दारांच्या अभ्यास भेटी रु.२००० या प्रमाणे तीन वर्षांपर्यंत २००० सहभागी लाभार्थी	सहभागी लाभार्थी ७५००	१५०.००
८	स्थानिक मदतनीस सहभागीदारांचे प्रशिक्षण, मार्गदर्शन, मल्ला व मूल्य मापन		१७.५०
९	आश्रमशाळा : प्रशिक्षण वजा प्रात्यक्षिक केंद्रे (प्रत्येक गाड्यास एक)	आश्रमशाळा ४६	२०६.९१
१०	पणन व्यवस्था व सहकारी संस्थांची उभारणी व व्यवस्थापन	४६ संख्या	२५२.५०
		एकूण	१२७७४.५८
	आकस्मिक खर्च २ टक्के		२५५.४१
	एकूण (अ)		१३०३०.०७
(ब)			
१	बस स्टॉप सडें	५१ तालुके	१३.८०
२	कार्यक्रमांच्या सुरुवातीची कामे	विहीरीचे खोलीकरण	९२.००
	एकूण (ब)		१०५.८०
	एकूण (अ+ब)		१३१३५.८७

(क)	कार्यक्रम अंमलबजावणी खर्च	
१	अनावर्ती खर्च	११६.८९
२	कर्मचाऱ्यांचे वेतन	७०८.८४
३	आवर्ती खर्च	३५९.९०
४	तज्ञांचे मार्गदर्शन	१२७.९८
	एकूण (अ+ब+क)	१४,४४९.१८